

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน
ชื่อผู้เขียน	นางสาวจุฑามาศ คำทอง
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	รองศาสตราจารย์ ดร.ชูเกียรติ ถีสวรรณ์ ประธานกรรมการ อาจารย์วิสุทธิ วานิช กรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขงยุทธ เปลี่ยนผดุง กรรมการ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของแนวคิดและบทเรียนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการเชื่อมโยงบทเรียนจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนกับบทเรียนที่ได้รับจากการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก อันก่อให้เกิดทางเลือกและการกำหนดรูปแบบวิถีชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรเพื่อการผลิตที่ยั่งยืน การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการเสวนากลุ่มย่อย ผลของการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. แนวคิดและบทเรียนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมี 2 ลักษณะคือ

1.1 การเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมี 3 รูปแบบคือ

1.1.1 การเรียนรู้ที่เกิดจากภูมิรู้ดั้งเดิมของชุมชนโดยสถาบันครอบครัวทำ

หน้าที่ในการถ่ายทอดแก่บุตรหลาน โดยทางตรงคือการบอกกล่าวและให้ปฏิบัติจริง โดยทางอ้อมคือผ่านทางพิธีกรรมความเชื่อแก่ผู้เข้าร่วมในพิธี และการถ่ายทอดการเรียนรู้ในลักษณะการพูดคุยแลกเปลี่ยนของสมาชิกชุมชนในลักษณะของกลุ่มสนทนา การลงแขก การปฏิบัติกิจกรรม ประเพณีชุมชน และเวทีชาวบ้าน

1.1.2 การเรียนรู้ใหม่จากภายนอก โดยกลุ่มคนภายนอกได้เข้ามาในชุมชนแล้วพูดคุยแลกเปลี่ยน ร่วมปฏิบัติงาน จนมีประสบการณ์เป็นแนวปฏิบัติ หรือโดยคนในชุมชนออกไปรับความรู้จากภายนอกทั้งในด้านบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนและสมาชิกผู้มีประสบการณ์ใหม่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรภายนอกชุมชนทำหน้าที่ถ่ายทอดแก่สมาชิกชุมชนทั่วไปและกลุ่ม

ที่สนใจด้วยวิธีการประชุม การอบรม การสาธิต การศึกษาดูงาน การเผยแพร่รณรงค์ การระดมความคิด และการวิเคราะห์ทางเลือก

1.1.3 เครือข่ายการเรียนรู้ เกิดจากการที่ชุมชนและองค์กรได้ตกลงร่วมกันที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอดความรู้ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน กลุ่มภายในชุมชน และกลุ่มองค์กรอื่นที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนและการเดินทางไปศึกษาดูงานนอกชุมชน

1.2 บทเรียนในการจัดการทรัพยากร

วิถีชีวิตของชุมชนแบบดั้งเดิมเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพตามระบบความเชื่อและภูมิรู้ของชุมชน โดยผูกพันกับทรัพยากรซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในระดับการบริโภคใช้สอย สังคมภายนอกมองชุมชนแบบนี้ว่าเป็นบ้านป่า ต่อมาเมื่อชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น รูปแบบการผลิตของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพมาสู่การผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ส่งผลให้สภาพแวดล้อมเกิดความเสื่อมโทรม เกิดภาวะขาดแคลนทั้งทรัพยากรและสิทธิการใช้ประโยชน์ ชุมชนเริ่มสรุปบทเรียนและเรียนรู้ว่าคุณค่าของทรัพยากรคือคุณค่าของวิถีชีวิต เป็นความสัมพันธ์พึ่งพาต่อกันที่จะต้องอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้กลับมาสมบูรณ์ คืนสภาพความเป็นป่าที่มีสัตว์ป่าและพืชพรรณหลากหลาย ป่าเป็นแหล่งน้ำและอาหารโดยธรรมชาติ ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น หนี้สินลดลงและมีความสุขมากขึ้น

2. ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน 3 ลักษณะคือ

2.1 การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากร

ชุมชนได้มีการเชื่อมโยงความรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชน โดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มารับใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบใหม่ของชุมชน มีการจัดการที่ครอบคลุมถึงการป้องกันคือ มีการสำรวจลาดตระเวนร่วมกัน ทำแนวกันไฟในพื้นที่ป่า การบำรุงรักษาฟื้นฟู การปลูกเสริมป่าด้วยพืชพรรณที่มีคุณค่าทั้งไม้ใช้สอย ไม้อาหาร และพืชสมุนไพร และร่วมกันจัดทำฝายต้นน้ำลำธาร การใช้ประโยชน์เป็นไปตามเงื่อนไขกฎเกณฑ์ของชุมชนบนพื้นฐานของการใช้ประโยชน์สูงสุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

2.2 การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน

ชุมชนได้มีวิธีการเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิธีการปฏิบัติแบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบและกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติคือ การ

ดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ใช้ที่ดินเพื่อการผลิตในขนาดที่
พอเหมาะ มีการวางแผนการผลิตเพื่อการบริโภคทั้งปี ผลผลิตที่ได้มุ่งเพื่อบริโภคในชุมชนเป็น
เป้าหมายหลักไม่ใช่เพื่อขาย

2.3 การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย

ชุมชนมีการถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนแก่คนรุ่นต่อมาด้วยการประชุม การหารือ การสรุป
บทเรียน การชี้แจงประจำเดือน และการสร้างเครือข่ายกับสถาบันในชุมชน โรงเรียน แกนนำ
ครอบครัวและเยาวชน โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ ชุมชนยังมีการสร้าง
เครือข่ายกับภายนอกด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชน ระหว่างชุมชนกับองค์กรที่
เข้ามาศึกษาในชุมชนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของคนทั่วไป

Thesis Title	Natural Resources Management for Sustainable Production of Community	
Author	Miss.Chuthamat Komthong	
M.Ed.	Nonformal Education	
Examining Committee		
	Assoc.Prof.Dr.Chukiat Leesuwana	Chairman
	Lect.Visut Vanich	Member
	Asst.Prof.Yongyudh Plianpadung	Member

Abstract

This thesis had as its main objective the intended investigation of the evolution of a community's past and lessons. Moreover, it examined learning processes resulting from the connecting of existing community wisdom-based lessons with those derived from its interactions with the outside world which, in combination, had provided it with choices and operational models from which it could choose and implement in managing natural resources for sustainable production. This study of qualitative nature collecting needed data/information via informal interviews, participant observations, and focus group discussions. Findings were as follows:

1. Perspectives and Lessons

Community natural resources management perspectives and lessons were identified as follows:

1.1 There were 3 types of community learning.

1.1.1 The very traditional one was undertaken by the family institution. Families directly passed on to their offspring through words of mouth and actual practices. Indirectly, participants in community ceremonies were exposed to various communal beliefs-based rituals. Moreover, community members learned through their involvement in conversation groups, collective work activities, community traditions and affairs-based activities, and villager forums.

1.1.2 New learning from the outside. Learning of this type occurred both through outsiders coming into the community, talking and working with community members and insiders going out to seek knowledge in various capacities and via various means and channels. As regards the former outside organizations' staff conducted the learning sessions within the community in the forms of regular meeting, training, demonstration, study visit, campaigning, Brain-storming, and alternative assessment.

1.1.3 Learning network. This type of learning resulted from the community and outside organizations agreeing to exchange knowledge and experiences, conduct knowledge-transfer activities under certain rules, objectives or terms systematically established. Such events and activities amounted to exchange-type interactions between the community, community organizations and external organizations coming into the community.

1.2 Natural resources management lessons.

Self-subsistent production based on the community belief system and wisdom typified ways of life in traditional communities. It was intimately related to the community natural resources which, in turn, exerted influence upon its members ways of life and consumption behaviors. The outside world viewed communities of this type as forest communities. Later, when they came into more contact with the outside world, their production system and model became more and more commercialized. The new system and model exploited more natural resources, thus, increasingly depleting the natural environment and leading inevitably to lack of both such resources and the right to make use of those resources. The studied community started to draw valuable lessons and learn that the value of natural resources was that of the entire ways of life. Members of the community started to recognize that such resources and the entire ways of life were intimately related and mutually dependent and that the former, already in a state of serious depletion and decay, must be recovered and conserved, i.e., returning to the forests their once abundant and diverse wild life and plant. Forests once again became nature's water and food sources rendering the community life a lot better, reducing the villagers' debts and making them much happier.

2. Three Dimensions of Community Natural Resources (Soil, Water, Forest) Management for Sustainable Production

2.1 Connecting perspectives and lessons for managing natural resources.

The studied community managed to connect knowledge for managing the community's soil, water and forest resources relying on the original knowledge and innovatively/creatively making use of the new knowledge about systematic conservation. What this meant in actual practice was that through its connection with existing beliefs, traditions and culture, the new knowledge brought about the new community rules and regulations which covered prevention, e.g., surveying, joint patrolling, constructing fire prevention stretches; maintenance and reforestation (with edible, herbal and usable plants), and joint watershed-area dam construction; utilization, i.e., making use of those resources was to be in accordance with community-set rules and regulations established on the principles of maximal utility and efficiency.

2.2 Community choices of sustainable production system and mode.

Community choices were possible as a result of the mixing between traditional practices and those informed by newer knowledge. At the same time, operational rules and regulations were established; existing resources cared for and nourished in order to serve as basic but crucial production factors; production-oriented land used in an appropriate manner and sized; production plans for all-year-round consumption; and products/produce primarily intended for community consumption not for commercial purposes.

2.3 Transfers and network creation.

The community, in its efforts to pass on its ideas and ideologies regarding ways of life and natural resources conservation to later generations, relied on such methods as general meeting, consultation, debriefing, monthly briefing, networking with community-based organizations, school, leading family members and youth taking community natural resources as learning sources. In addition, the community networked with the outside world via community-to-community exchanges and community-visiting organizations contacts, etc.